

דוח פעמונים לחוסן כלכלי של משקי בית בישראל לשנת 2023

כולל מדד פעמונים לחוסן כלכלי

מבוא

זה למעלה מ-20 שנים שארגון פעמונים פועל ללא לאות ליצירת מציאות שבה יחידים ומשפחות בישראל, מכל המגזרים, מנהלים חיים כלכליים מאוזנים ואחראיים. לצד עשייה מרובה במגוון תחומים, לקח על עצמו הארגון למדוד מדי שנה את החוסן הכלכלי של משפחות ויחידים בישראל באמצעות מדד פעמונים.

מדד פעמונים מתפרסם זו השנה השנייה במסגרת דוח פעמונים לחוסן כלכלי לשנת 2023. לצערנו, התוצאות אינן מפתיעות. מדד פעמונים לשנת 2023 עומד על 65 נקודות, ומדגים ירידה מתונה של 1.2 נקודות לעומת מדד פעמונים לשנת 2022. יחד עם זאת, בחינה של המדד לפי רמת ההכנסה מעלה פער גדול של 25 נקודות בין בעלי הכנסה גבוהה מהמוצע לבין בעלי הכנסה נמוכה מהמוצע.

המחקר נעשה במהלך ינואר 2023. שנת 2022 התאפיינה בעלויות מחירים משמעותיות, זינוק בגובה הריבית במשק וחוסר יציבות פוליטית. התנהלות כלכלית נבונה מהווה אתגר למשפחות ויחידים רבים בישראל בזמן שגרה, ועל אחת כמה וכמה בשנה סוערת כמו 2022. הציון הנמוך של מדד פעמונים, במיוחד בקרב אוכלוסיות מוחלשות, הוא ביטוי משמעותי להשפעת השינויים המקרו-כלכליים והגאופוליטיים על משקי הבית בישראל.

נוסף על פעילויותינו השוטפות, ולמול המציאות הכלכלית המתגרת של משקי בית ויחידים רבים בישראל, לצד רמת החוסן הכלכלי הנמוכה, במסגרת דוח פעמונים לחוסן כלכלי לשנת 2022 הצגנו ארבע המלצות, שמטרתן לתת מענה מערכתי לאתגרים הכרוכים בהתמודדות של יחידים ומשפחות עם סוגיות כלכליות ועם הצורך לקבל החלטות כלכליות בעלות השלכות ארוכות טווח.

ההמלצות הללו מקבלות משנה תוקף לאור הירידה המשמעותית בציון המדד בקרב בעלי הכנסה הנמוכה מהמוצע ואנו חוזרים וקוראים לבניית תוכנית אסטרטגית לאומית להגברת החוסן הכלכלי ולקידום האוריינות והמסוגלות הפיננסית באמצעות פיתוח יוזמות ושותפויות רב מגזריות המגייסות את כל הגורמים הרלוונטיים העשויים לסייע בחיזוק החוסן (את ההמלצות ניתן למצוא בדוח לשנת 2022 באתר פעמונים www.paamonim.org).

בדוח זה הקדשנו פרק הבוחן את המאפיינים הייחודיים של האוכלוסייה שקרבה לעוני, מתוך הבנה שקבוצת אוכלוסייה זו נמצאת בסיכון מוחשי לעוני. אנו קוראים לכל הגורמים הרלוונטיים לבנות תוכנית ייעודית מותאמת לצורכי קבוצה זו, שמטרתה פיתוח חוסן כלכלי שיסייע לה להישאר מעל קו העוני.

שיתופי פעולה של ארגון פעמונים

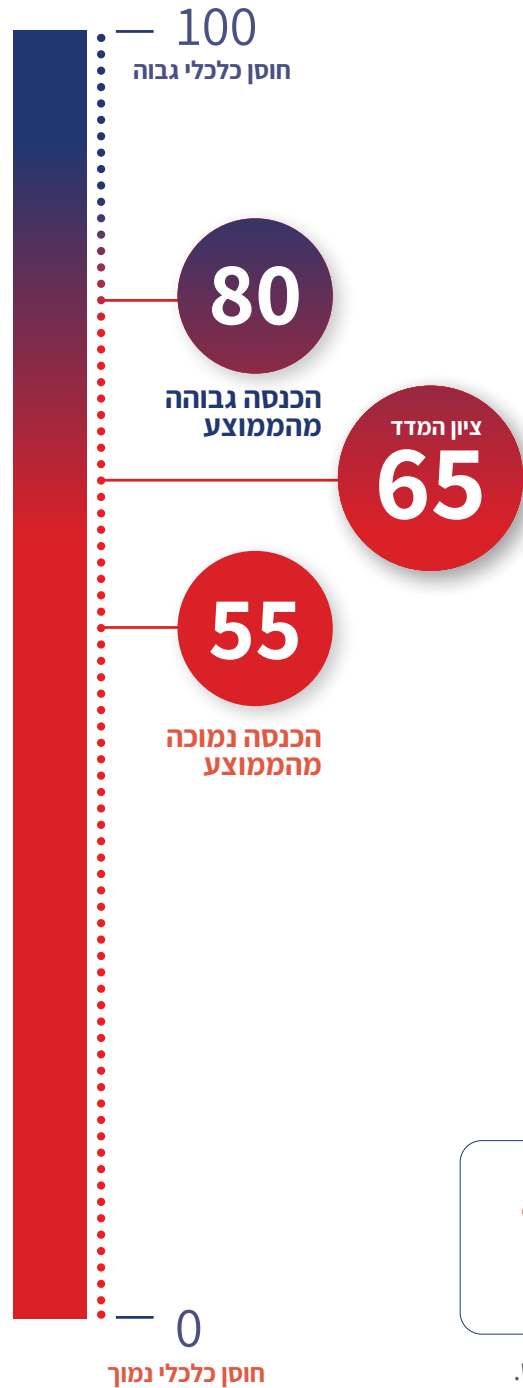
ארגון פעמונים מאמין כי יש להעצים את משקי הבית וחיוני שהם יטלו אחריות על מצבם הכלכלי, אולם כפי שמוצג בדוח זה, בפני משקי בית רבים עומדים חסמים אמיתיים המקשים עליהם לעשות זאת והם זקוקים לסיוע. בשנת 2022 אלפי מתנדבי פעמונים מכל רחבי הארץ ליוו כ-2,100 משפחות בדרך לאחריות ולעצמאות כלכלית. במקביל לתוכניות הליווי אנו שוקדים כל העת על פיתוח וקידום יוזמות ושיתופי פעולה עם גופים שונים שמטרתם להרחיב את הגישה לאוכלוסיות שונות ולסייע בדרכים מגוונות המתאימות לצרכים השונים. לאורך הדוח שזרנו דוגמאות לחלק מפעילויות אלו, החל מליווי אישי לניהול אחראי של כלכלת משק הבית ולהתפתחות תעסוקתית, וכלה בזרעים ראשונים של שיתוף פעולה עם מקומות עבודה וקהילות.

תוכן העניינים

מבוא	3
מדד פעמונים לחוסן כלכלי 2023	5
מרכיבי מדד פעמונים לשנת 2023	7
יוקר המחיה: העמקת מעגל ההלוואות והסחרור הכלכלי	8
אוריינות פיננסית ככלי להתמודדות עם יוקר המחיה	9
ביטחון תעסוקתי כמרכיב חשוב בחוסן כלכלי	12
מעגלי החוסן וחשיבותם בהתמודדות עם אתגרים	15
חיסכון והרגלים כלכליים טובים	17
זרקור על העשירון השלישי כמייצג את ה'קרבה לעוני'	19
רשימה ביבליוגרפית	22

כתיבה: גלית חזן-רון
 ניתוח הממצאים: יעקב טברסקי ואור ארז
 ייעוץ: ד"ר אייל כרמל ויובל אזולאי
 צוות היגוי: אור ארז, גלית חזן-רון, יעקב טברסקי וסיגל פרידמן-גמליאלי
 עריכת לשון: דן בנוביץ
 עיצוב גרפי: ענת קמינצקי

מדד פעמונים לחוסן כלכלי 2023

מדד פעמונים לחוסן כלכלי

הוא ציון בטווח שבין 0 ל-100 נקודות. המדד משקף תשובות לשש שאלות המכסות את ההיבטים השונים של היכולת של משק הבית להתמודד עם זעזועים ולהסתגל למציאות כלכלית חדשה.

הסקר נערך בקרב 1,080 משיבים בגילאי 21 ומעלה, מתוכם 780 משיבים ענו על שאלון אינטרנטי, ו-300 משיבים נשאלו טלפונית, כדי להגיע למדגם מייצג של האוכלוסייה הנגישה פחות לאינטרנט (המגזר הערבי, החרדי ובני 65 ומעלה).

ציון נמוך במדד מעיד על קושי להתמודד עם זעזועים עתידיים וסבירות גבוהה של משק הבית להיכנס לסחרור כלכלי, לפתח תלות בסביבה הקרובה, להזדקק לסיוע מהרשויות או להתקרב לכניסה למעגל העוני.

הציון הנמוך במדד החוסן הכלכלי של בעלי ההכנסה הנמוכה מעיד כי הם חשופים יותר לסיכונים, וכי הם חסרי רשת ביטחון ונגישות למשאבים של הון חברתי.

שינויים עיקריים מול שנת 2022*

*השוואה אינדיקטיבית לשנה שעברה לפי אוכלוסיית גולשי האינטרנט.

על מה מתבסס הדוח?

הדוח מתבסס על סקר פעמונים שנערך על ידי חברת גיאוקרטוגרפיה בינואר 2023.

הסקר נערך בקרב 1,080 משיבים בגילאי 21 ומעלה, מתוכם 780 משיבים ענו על שאלון אינטרנטי ו-300 משיבים נשאלו טלפונית. מטרת הסקר הטלפונית הייתה להגיע למדגם מייצג של האוכלוסייה הנגישה פחות לאינטרנט (המגזר הערבי, החרדי ובני 65 ומעלה).

הסקר כלל 36 שאלות העוסקות בכלכלת משפחה, ומתוכן 6 שאלות שעל בסיסן חושב מדד פעמונים לחוסן כלכלי. השאלות נגעו בנושאים הבאים:

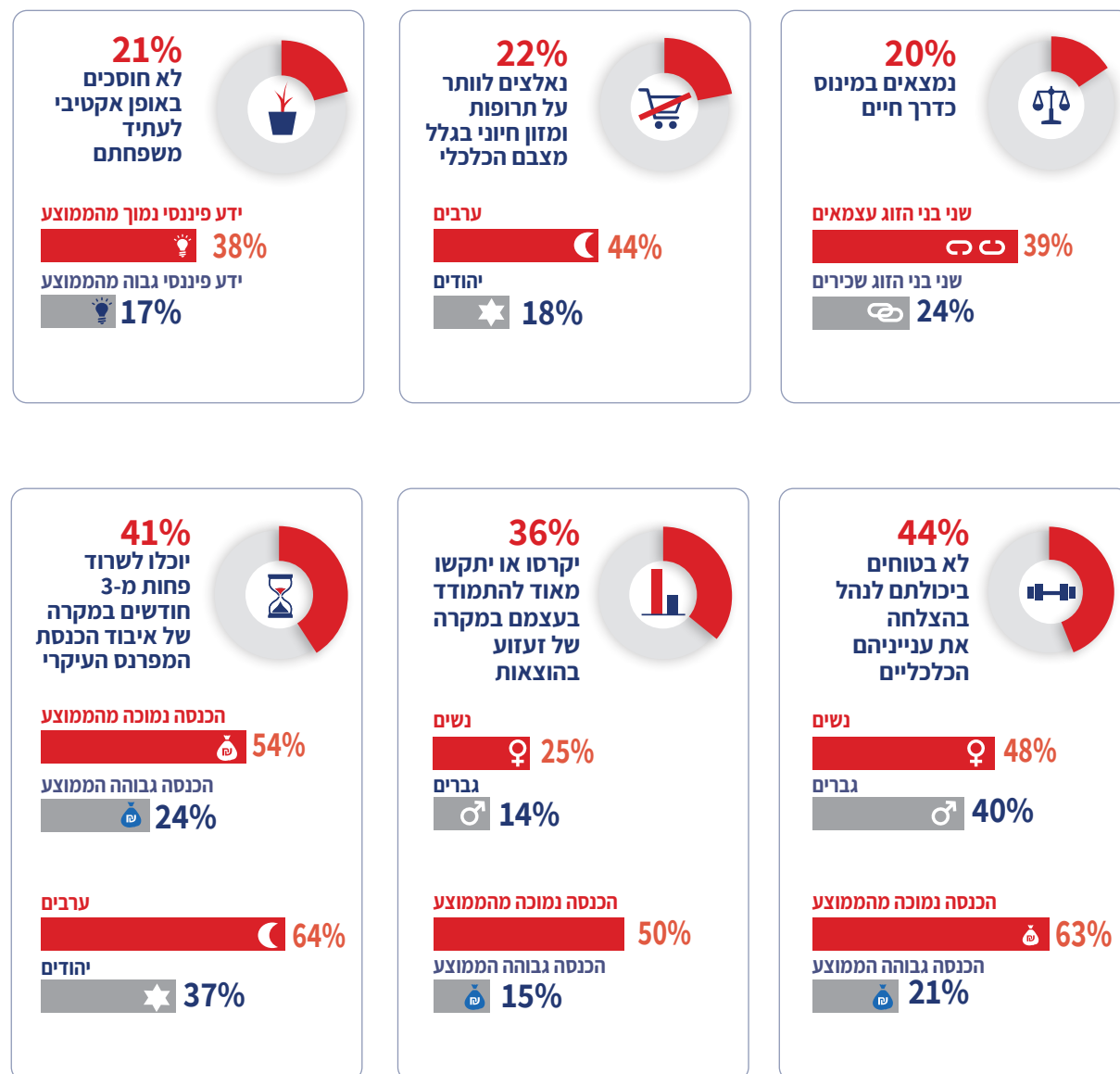
- יוקר המחיה
- מעגלי החוסן
- ביטחון תעסוקתי
- חיסכון וקבלת החלטות
- אוריינות פיננסית

בחירת השאלות התבססה על ספרות בנושא מדידת חוסן, אוריינות, חרדה ובריאות פיננסית (Lusardi & Mitchell, 2011; UNSGSA Financial Health Working Group, 2021).

נוסף על כך, נלקחו מספר שאלות מתוך סקר אוריינות פיננסית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שבוצע בשנת 2012 בקרב משקי בית בישראל. הסתמכנו גם על סקר של OECD/INFE שפורסם בשנת 2020 בנושא אוריינות פיננסית (OECD/INFE, 2020). סקר זה בוצע במספר מדינות בעולם, אולם לא בוצע בישראל.

מרכיבי מדד פעמונים לשנת 2023

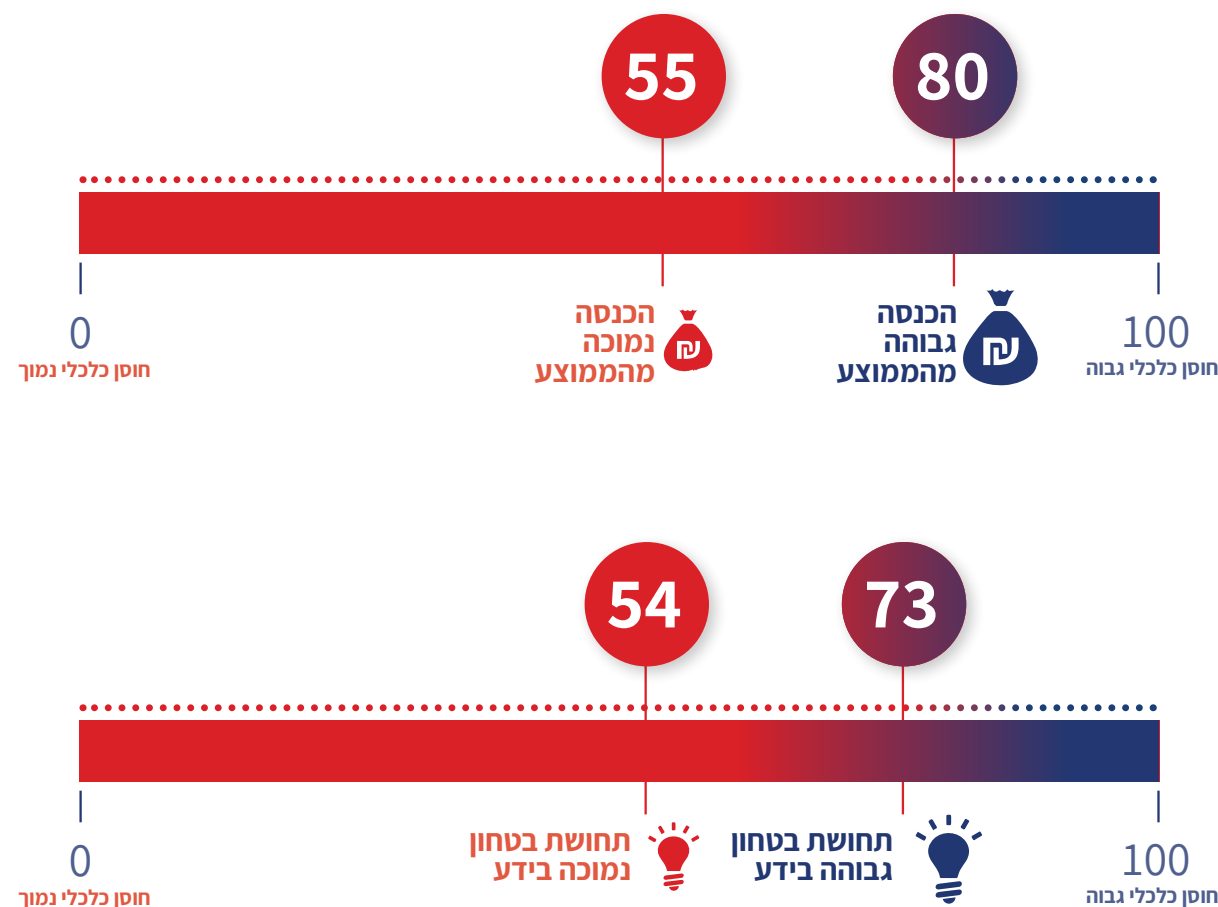
בקרב ישראלים רבים מדי יכולת ההתמודדות עם זעזועים כלכליים לוקה בחסר, והם חווים חוסר ביטחון והיעדר מרווח נשימה כלכלי שיאפשר להם לחסוך לעתיד טוב יותר.

מדד פעמונים לפי אוריינות פיננסית אובייקטיבית וסובייקטיבית

כדי לאמוד את הידע הפיננסי שאלנו שלוש שאלות המעידות על הבנה פיננסית בסיסית. בדקנו אם הנשאלים מבינים את הקשר בין תשואה לסיכון, הקשר בין אינפלציה ליוקר המחיה ומהי ריבית דריבית. במקביל, ביקשנו לדעת כיצד הנשאלים מדרגים את הידע הפיננסי שלהם עצמם, באופן סובייקטיבי, יחסית לממוצע של בני גילם במדינת ישראל.

לא הופתענו למצוא מתאם בין ציון המדד לבין רמת האוריינות הפיננסית האובייקטיבית ותחושת הביטחון בידע הסובייקטיבית. הספרות המקצועית רואה באוריינות פיננסית משתנה שמשפיע במובהק על החוסן הפיננסי של משקי בית. עוד עולה מהספרות המקצועית שלא רק אוריינות פיננסית אובייקטיבית משפיעה על התנהגות פיננסית, אלא שגם לאוריינות הפיננסית הסובייקטיבית של אדם יש השפעה על התנהלותו הפיננסית (לאופר והרן-רוזן, 2021).

הוויתור על שירותים או מוצרים רפואיים אף גדול יותר בקרב האוכלוסייה הערבית

האיזון בין ויתור כביטוי לאחריות ובין ויתור הפוגע באיכות החיים הוא עדין וקשה לכימות במבט צופה פני עתיד. בכל מקרה, צמצום ההוצאות צריך להיות מתוך הבנה פיננסית וראייה של התמונה הרחבה, תוך בחינה מחדשת של התקציב וקביעת סדרי עדיפויות חדשים. לאוכלוסיות פגיעות מבחינה כלכלית, מיומנויות של ניהול כספי נמצאו כגורמים החשובים בהתנהלותן. המיומנויות העיקריות כללו מודעות פיננסית, ניהול שוטף של חשבונות הבית וניהול התקציב. בסביבה שבה אנשים חיים תחת לחץ פיננסי מתמיד, מיומנויות בסיסיות אלו מפחיתות את הנטייה לבצע החלטות כספיות גרועות ומעודדות התארגנות פיננסית טובה יותר (יונס, 2018).

אוריינות פיננסית ככלי להתמודדות עם יוקר המחיה

שיפור בידע הפיננסי הסובייקטיבי והאובייקטיבי יחסית לשנה קודמת

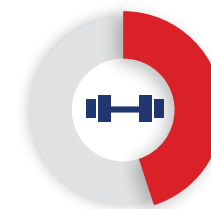
יוקר המחיה: העמקת מעגל ההלוואות והסחרור הכלכלי

בעשור וחצי האחרונים, וכיום ביתר שאת, יוקר המחיה בישראל התמקם בשיח הציבורי והתקשורתי בנושא מרכזי המשפיע על איכות החיים של כולנו. המושג 'יוקר המחיה' מתאר את העלות הכספית הנדרשת על מנת לקיים רמת חיים נתונה (המכון הישראלי לתכנון כלכלי, 2022).

במהלך 2022 מדד המחירים לצרכן עלה ב-5.3% ועד סוף חודש מאי 2023 עלה ב-7.7%. בתחילת 2022 ריבית בנק ישראל הייתה 0.1% ועד סוף השנה היא עלתה לשיעור של 3.25% (נכון לסוף חודש יולי 2023 היא עומדת על 4.75%).

העלייה בריבית וביוקר המחיה מקשים על רבים באוכלוסייה לשמר את רמת החיים שהורגלו אליה, והדבר ניכר היטב בתוצאות הסקר. הממצאים מראים קושי יום-יומי לנהל את משק הבית בצורה מאוזנת כלכלית. 45% מהנשאלים דיווחו כי הם מתקשים 'לגמור את החודש'. רבים מהם נאלצים, כתוצאה מכך, מצד אחד לקחת הלוואות ולהעמיק את המינוס שממילא הם נמצאים בו ומצד שני לעשות ויתורים כואבים בכל המישורים. מחקרים רבים עסקו באירוע כניסת משק בית לחוב. מהמחקרים עולה כי מדובר באירוע משמעותי עבור משק הבית, הן עבור יציבותו הבריאותית והכלכלית-תעסוקתית הן עבור המשך קיומו במסגרת הנישואים של בני הזוג (ויס, 2018).

הוויתורים הנעשים פוגעים בבריאות, בניידות חברתית ובזכות לחיות בכבוד. לוויתורים הללו יש השפעה הן לטווח הקצר הן לטווח הארוך. ויתורים על שירותים רפואיים פוגעים לא רק בבריאות אלא גם בכושר ההשתכרות ובביטחון התעסוקתי. ויתור על חינוך משלים לילדים מנציח את הפערים הקיימים בין התלמידים ומזין את מעגל העוני. אומנם חשוב להתייחס לחלק מהוויתורים, כגון ויתור על בילויים משפחתיים ומתנות, כביטוי של התנהגות כלכלית נבונה ואחראית, אך גם לוויתורים הללו יש מחיר. המחיר שלהם עלול להיות רגשי (פגיעה באפשרות להפוגה, מילוי מצברים, הנאה מחוויות) ופגיעה בחוסן המשפחתי (פחות זמן איכות עם המשפחה), פגיעה בחוסן החברתי (קושי לעמוד בנורמות חברתיות ואורח החיים המקובל בסביבה הקרובה ועקב כך תחושה של חריגות).

ויתורים ב-12 החודשים האחרונים

חינוך פיננסי במקומות העבודה

בשנים האחרונות עולות עדויות מחקריות ליתרונות הקיימים בחינוך פיננסי המתבצע במסגרת מקומות העבודה ולגבי תפקידם של המעסיקים כסוכני שינוי בתחום. החשיבות של חינוך פיננסי במקום העבודה ממשיכה לגדול לאור העובדה שאנשים עובדים מתמודדים כל הזמן עם עניינים הנוגעים לביטחון הכלכלי והרווחה שלהם, הן בטווח קצר הן בטווח ארוך.

ה-OECD זיהה זה מכבר את התפקיד של מקום העבודה כסוכן שינוי בתחום ההתנהלות הכלכלית וכמקום מוביל ללמידה. חינוך פיננסי במקום העבודה לוקח בחשבון את אופי העובדים ומקום העבודה, זיהוי מגגנונים מתאימים להעברת מסרים, יצירת תוכן רלוונטי, מתן תמריצים בגין השתתפות בפעילויות, ניתוח התוצאות ולימוד מניסיונם של אחרים. מעבר לשיפור תחושת הרווחה של העובדים, חינוך פיננסי במקום העבודה יכול להשיא יתרונות נוספים למעסיקים בהיבטים של עלייה בפריון העבודה, שיפור בשביעות הרצון, במוטיבציה ובחיזוק תחושת הנאמנות של העובדים (OECD, 2022).

בשנת 2022 התקיים שיתוף פעולה פורה בין מכללת פעמונים וחברת פלסאון, ועל כך להלן:

שיתוף פעולה עם הנהלת חברת פלסאון

מטה קבוצת פלסאון ממוקם בקיבוץ מעגן מיכאל, ובו נמצא גם מפעל הייצור המרכזי שלה. העובדים בחברת פלסאון הם מכל קשת האוכלוסייה – עולים מברית המועצות לשעבר, יוצאי אתיופיה, דרוזים, ערבים, דתיים וחילוניים.

המפעל פועל בשלוש משמרות, ובמחלקות הייצור עובדים לחלופין במשמרות השונות. בתקופות בהן השכר גבוה מהרגיל, עקב ריבוי חגים, קבלת בונוס, או ימי הבראה, עולה חשש אצל העובדים עקב התשלום הגבוה מהרגיל למס הכנסה. לאור התסכול והבלבול שעלה בקרב העובדים, בחברה בחרו להסתייע בגורם חיצוני מקצועי. מנהלת משאבי אנוש פנתה לארגון פעמונים, לשם מתן הדרכה בקריאת תלוש השכר והבנת מדרגות המס. פעמונים שלחו למפעל יועץ שהציג בפני העובדים איך נקבעות מדרגות המס, ואת אופן החישוב השנתי שלו. ההרצאה בפני העובדים הייתה קצרה וממצה בהתאמה לאוכלוסייה ולצרכיה.

לדברי מנהלת משאבי האנוש, שיתוף הפעולה עם פעמונים היה מוצלח, ותרם להבנה טובה יותר של מבנה השכר ומדרגות המס, ולהפחתת הדאגה והלחץ בקרב העובדים.

63% מעוניינים לקבל חינוך פיננסי
72% מקרב צעירים בגילאי 21-34

כדי להתמודד טוב יותר עם עליית המחירים והריבית באופן אחראי ומאוזן, יש לפתח הבנה כלכלית, להקנות תחושת ביטחון ביכולת לנהל את העניינים הכלכליים ולהקנות הרגלים של ניהול כלכלת משק הבית. משקי הבית נדרשים לסדר מחדש את מבנה החובות והחזרם, לבנות או לתכנן מחדש את התקציב החודשי ולעדכן את הרגלי הצריכה בהתאם ליכולתם הכלכלית. כל זה דורש רמת אוריינות פיננסית ומודעות כלכלית שעדיין לוקות בחסר בקרב כל הקבוצות באוכלוסייה, אך הנתונים מראים שחלק גדול מהציבור מעוניין בחינוך פיננסי.

22% חשים שהידע הפיננסי שלהם נמוך מהממוצע

27% לא מקשרים בין התנהלותם הכלכלית לבין דרוג האשראי שלהם

55% לא יודעים מה זו ריבית דריבית כולל 43% מהאקדמאים

16% לא מקשרים בין אינפלציה ליוקר המחיה

24% לא יודעים שיש קשר בין תשואה לסיכון

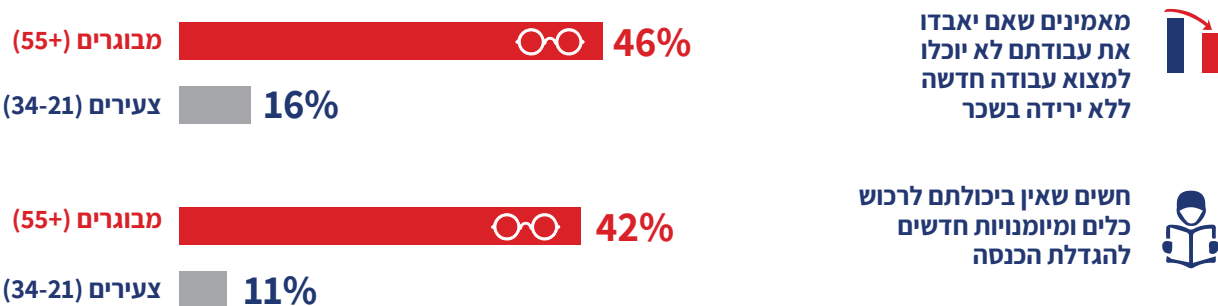
אוריינות פיננסית מגדר

הביטחון התעסוקתי של הפרט משפיע על החוסן הכלכלי שלו. יציבות תעסוקתית מאפשרת למשק הבית תכנון פיננסי ארוך טווח, המהווה מרכיב משמעותי ביכולתו להתמודד עם זעזועים ומשברים בכלל ועם עלייה ביוקר המחיה בפרט. בסקר מצאנו שתחושת הביטחון התעסוקתי בקרב **מבוגרים** נמוכה יותר מאשר בקרב **צעירים**, וכי תחושת הביטחון קשורה גם לידע הפיננסי.

ביטחון תעסוקתי גיל

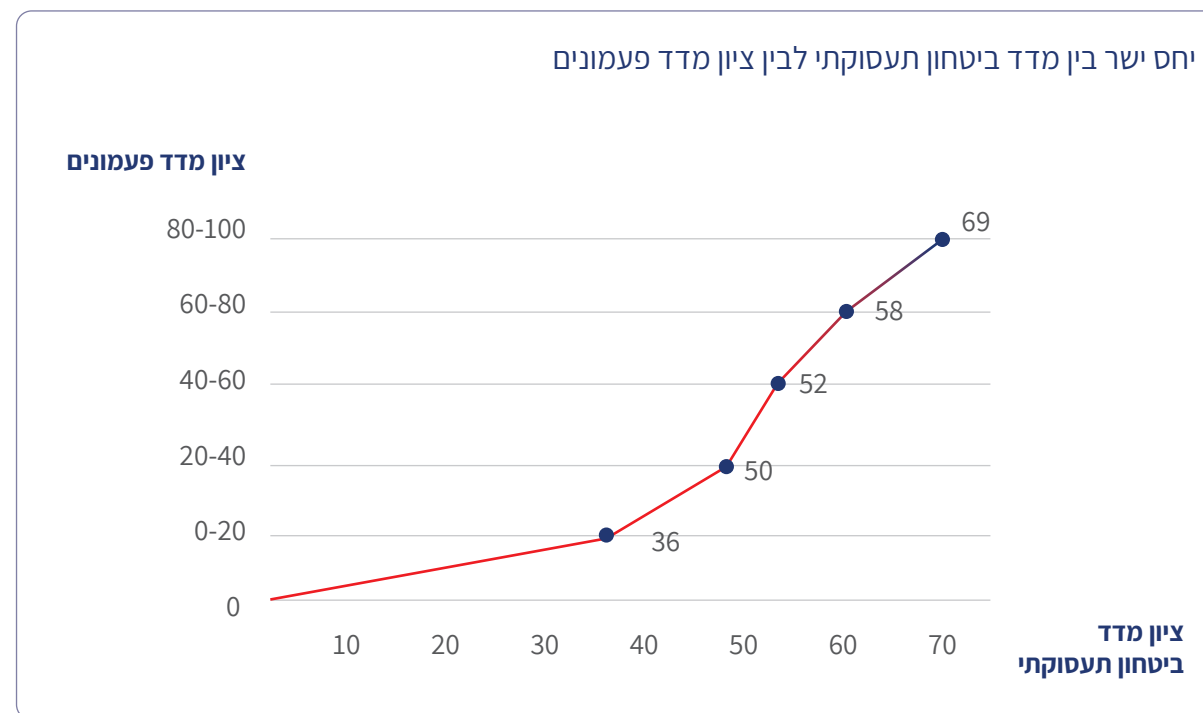
ביטחון תעסוקתי ידע פיננסי

ביטחון תעסוקתי כמרכיב חשוב בחוסן כלכלי

- לצורך דוח זה בחנו שלושה היבטים של ביטחון תעסוקתי ביחס למגוון קבוצות אוכלוסייה בישראל:
1. מידת הביטחון של עובד שמקום עבודתו הנוכחי ימשיך להעסיקו לטווח ארוך.
 2. הביטחון שאם יפוטרו יוכל למצוא בקלות מקום עבודה חדש במקצוע דומה.
 3. באיזו מידה יש לנשאלים את הכלים והמיומנויות הנדרשים לשוק העבודה.

שלושת ההיבטים האלה נבחנו במסגרת חמש שאלות שנבנו כמדד של ביטחון תעסוקתי. בחנו את המתאם בין מדד הביטחון התעסוקתי ובין מדד פעמונים.

ניתוח נתוני הסקר מעיד על מתאם חיובי בין מידת הביטחון התעסוקתי ובין החוסן הכלכלי של הפרט. בממוצע, ככל שמדד החוסן של הפרט גדול יותר, כך גדל גם הביטחון התעסוקתי שלו. הביטחון התעסוקתי, ובעיקר היכולת להגדיל הכנסות, או לפחות לשמור על רמתן הריאלית, מהווה אסטרטגיה להתמודדות בעת משבר כלכלי (Salignac, Marjolin, Reeve & Muir, 2021). לפי מחקרים רבים, עצם התחושה הפסימית בנוגע ליכולת להגדיל הכנסה ולמצוא עבודה חדשה היא נבואה המגשימה את עצמה ונמצאת כמנבא משמעותי ליכולת לעשות זאת בפועל (מזרחי ונתן-קרופ, 2022).

מעגלי החוסן וחיבותם בהתמודדות עם אתגרים

מדת הקרבה של מעגל החוסן	מעגל החוסן	התייעצות בהחלטה כלכלית	סומכים שיקבלו עזרה	נעזרים במימון הוצאות שוטפות
מעגל קרוב	משפחה וחברים	80%	64%	20%
מעגל קרוב	הורים	62%	62%	35%
מעגל ביניים	גורם בבנק	58%		
מעגל ביניים	יועץ בתשלום	48%	30%	
מעגל ביניים	עמותות	32%	23%	9%
מעגל ביניים	גורמים בקהילה	30%	17%	8%
מעגל ביניים	מעסיק ישיר	24%	18%	10%
מעגל רחוק	גורמים ממשלתיים	15%	9%	10%

ייעוץ תעסוקתי במסגרת ליווי בארגון פעמונים

תהליך הליווי הכלכלי של משפחות על ידי פעמונים נועד לאפשר למשק הבית חוסן ויציבות כלכלית כאורח חיים. כיוון שכך, לצד חינוך להתייעלות במבנה ההוצאות של המשפחה, אנו מדגישים את הצורך לגידול בהכנסות המשפחה. מיצוי הפוטנציאל התעסוקתי הוא מרכיב חיוני בשיפור ההכנסות של משק הבית. לפיכך בתהליך הליווי הכלכלי של פעמונים משולב שירות ייעוץ תעסוקתי. הייעוץ התעסוקתי ניתן בדרך כלל לאחד מבני הבית, המקבל ייעוץ והכוונה מקצועית, זיהוי חלום ומטרה תעסוקתית, סיוע בדיוק המשרה המבוקשת והכנה לריאיונות. בסיוע המתנדבים, יועצי התעסוקה של פעמונים, אלפי נועצים ונועצות הצליחו לממש את הפוטנציאל התעסוקתי שלהם, לחזק את הביטחון העצמי ולבסס את האיתנות הכלכלית של משק הבית.

תהליך הערכה ומדידה שנערך בפעמונים הראה שבחינת המצב התעסוקתי לפני ואחרי הליווי מראה עלייה במספר העובדים במשרה מלאה מ-40% ל-55%, וצניחה במספר הלא מועסקים מ-32% ל-22%!

סיפור מקרה

ודים, בן 37, עסק כ-15 שנים באימון קבוצת כדורסל במקום מגוריו בדרום הארץ. עם המעבר לצפון, בעוד ודים ורעייתו מצפים לילד השני, התקשה ודים למצוא תעסוקה ראויה במקום מגוריו החדש. כמי שסיים בגרות בהישגים נאים במגמת מחשבים, לוודים הייתה תמיד משיכה לעולם ההיי-טק, אולם השכלה רשמית או ניסיון לא היו לו. במשותף עם ערמון קיל, יועץ תעסוקתי מתנדב בפעמונים ואיש היי-טק בעיסוקו, חיפש ודים קורסים חינוכיים ללמידת שפות תכנות – והחל ללמוד בצורה עצמאית. צעד זה של התנסות מעשית סייע לוודים וליועץ לבסס את ההחלטה, כי זהו אכן הכיוון התעסוקתי הנכון והעניק לוודים את המוטיבציה להמשיך ולהשקיע. במקביל ללימודים העצמאיים ולמטלות והסימולציות במסגרת הייעוץ התעסוקתי, החל ודים לחפש מקום עבודה שיעניק לו הזדמנות להשתלב בתחום. לאחר כחודשיים הצליח ודים לעבור בהצלחה סדרת ריאיונות ולהתקבל למשרת בודק תוכנה. במקביל לעבודתו כבודק תוכנה, למד ודים בקורס מפתחי WEB.

הסיפור של ודים מוכיח לנו שוב את החשיבות של תהליך הייעוץ התעסוקתי והקשר בין היועץ המקצועי והנועץ. התהליך מאפשר התמודדות אפקטיבית עם חסמים תעסוקתיים ויוצר שינוי של ממש במסלול החיים המקצועי, האישי והכלכלי של המשפחה.

8%
נעזרים בקהילה למימון שוטף

58%
יטייעו עם גורם בבנק בהחלטה כלכלית

74%
נעזרים בגורמים שמחוץ למשפחה הגרעינית למימון שוטף

35%
נעזרים בהורים באופן שוטף לתמיכה כלכלית

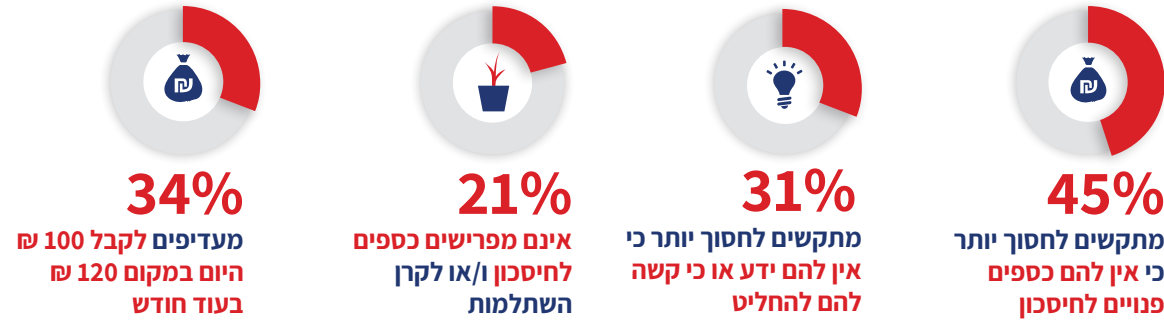
אחד החידושים בסקר הנוכחי הוא מתן ביטוי לתמיכה חברתית ולמעגלי חוסן העשויים לסייע למשפחה או ליחיד. הספרות העוסקת בחוסן בכלל ובחוסן כלכלי בפרט, מדגישה את חשיבותם של קשרים חברתיים שונים לחוסנו של הפרט וליכולתו להתמודד עם אתגרים שונים ולהתגבר עליהם (Abbot-Chapman et al., 2008; Salignac et al., 2019).

ההון החברתי, היינו רשת מערכות היחסים והקשרים של הפרט, יכול לספק גישה למשאבים כגון מידע פיננסי, ייעוץ מקצועי וסיוע בשעת צרה. גישה לשירותי תמיכה קהילתיים וגורמי מדינה עשויה לסייע במיוחד למשקי בית בעלי הכנסה נמוכה, ומאפשרת להם לפנות לגורמים סביבתיים וקהילתיים שונים בשעת קושי כלכלי כדי לממן את צורכיהם הבסיסיים ביותר, כגון דיור, מזון, אנרגיה, תחבורה וביגוד (McKnight & Rucci, 2020).

ניתוח הממצאים מראה הבדלים בין הקבוצות השונות מבחינת האמון בגורמים השונים ומבחינת הגורמים עמם מתייעצים ובהם נעזרים. כך למשל, נשים, באופן כללי, סומכות פחות מאשר גברים על עזרה חיצונית במקרה של זעזוע כלכלי ואף נעזרו בה פחות במהלך השנה האחרונה. בקרב חרדים אנו מוצאים שהם מתייעצים, סומכים ונעזרים יותר בקהילה ובעמותות, לעומת דתיים, מסורתיים וחילוניים. נמצאו הבדלים גם בין יהודים לערבים. באופן כללי, שיעור גבוה הרבה יותר של ערבים נעזרו בגורמים חיצוניים לצורך מימון הוצאות שוטפות. פערים גדולים נמצאו גם, כצפוי, בחלוקה לרמות הכנסה שונות. מעניין שהסתמכות הכלכלית על ההורים אינה מצומצמת לבעלי הכנסה נמוכה. גם בקרב בעלי הכנסה גבוהה מהממוצע שיעור הנעזרים בהורים הוא גבוה – 25%, ומצאנו עוד שכ-30% מבעלי ההשכלה האקדמית נעזרו בהורים במהלך השנה האחרונה.

חיסכון והרגלים כלכליים טובים

מעגלי חוסן / חילונים / חרדים

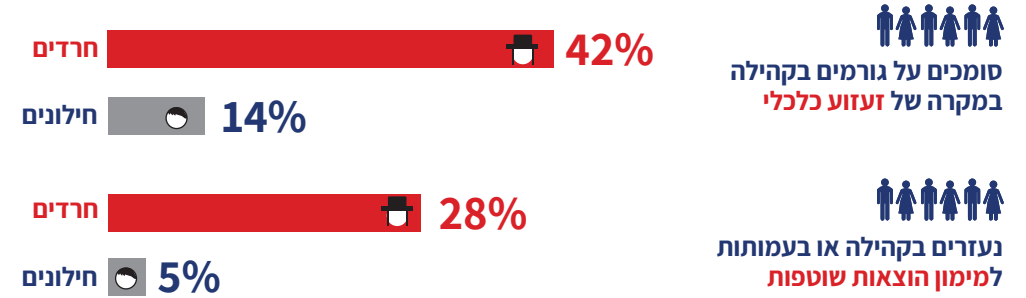
'חיסכון' הוא תהליך מכוון של הקצאת כספים לשימוש עתידי במסגרת בנקאית או חוץ-בנקאית. מקובל לחלק את החיסכון לשלושה רבדים: הרובד הראשון הוא חיסכון באמצעות הביטוח הלאומי המאפשר קבלת קצבת זקנה (חיסכון חובה לפי חוק) וכן חיסכון לכל ילד; הרובד השני הוא חיסכון תעסוקתי באמצעות מכשירי חיסכון פנסיוניים (חיסכון חובה לפי חוק); הרובד השלישי הוא חיסכון אישי נוסף על הרבדים הקודמים, במסגרתו כל אזרח רשאי לבחור אם וכמה ברצונו לחסוך (בנק ישראל, 2021).

במסגרת הסקר ביקשנו לבדוק אם הנבדקים מפרישים לחיסכון גם ברובד השלישי, מתוך הנחה שכל מי שעובד, כשכיר או כעצמאי, מפריש לפנסיה לפי דין. שאלנו גם מהם הקשיים העומדים בדרכם לחיסכון ואילו גורמים היו מעודדים אותם לחסוך יותר.

הממצאים הראו כי שיעור גדול מדי מהאוכלוסייה (21%) כלל אינו מפריש כספים לחיסכון או לקרן השתלמות, כאשר כמעט מחצית מהנשאלים מתקשים לחסוך משום שההכנסות אינן עולות על ההוצאות, ורבים מהם (31%) מתקשים לחסוך בשל חוסר ידע וקושי בקבלת החלטות.

חיסכון הוא פעולה חשובה ביותר המחייבת, לפני הכול, ניהול יעיל של משק הבית. לשם כך לא די בהגדלת ההכנסות מחד והקטנת ההוצאות מאידך (בנק ישראל, 2021). מחקר של אוניברסיטת סטנפורד משנת 2014 העלה שאנשים המרגישים חזקים חוסכים יותר כסף. עידוד לניהול יעיל של משק הבית אפשרי באמצעות סיוע לאנשים לקחת שליטה על ענייניהם הכספיים ולקבל החלטות בצורה טובה יותר. תחושת כוח משפיעה באופן מהותי על קבלת החלטות (Garbinsky, Kleese & Aaker, 2014).

אחת הדרכים לחיזוק תחושת הכוח היא שיפור האוריינות הפיננסית. אוריינות פיננסית תורמת לתחושת הביטחון בקבלת החלטות נבונות יותר. לפיכך חשוב לבנות הרגלים כלכליים טובים, הכוללים הבנה של המצב הכספי, בניית תקציב וחיסכון לעת צרה (Fox, 2022).

ליווי כלכלי בקהילה

אנו בארגון פעמונים מסייעים למגוון רחב של קהלים, כאשר עבור כל קבוצת אוכלוסייה נבנית תוכנית התערבות המתאימה לצורכיה וליכולותיה. בשנים האחרונות מתחיל לצמוח מהשטח מודל עבודה קהילתי, ופעמונים בוחנת אפשרות לשיתוף פעולה עם קהילות כדי לקדם אוריינות פיננסית. אחד המודלים המוצלחים הוא תוצר שיתוף פעולה של קהילת חברותא והרשות המקומית בקריית טבעון, יחד עם פעמונים.

מהות הפעילות היא ליווי כלכלי של משפחות ויחידים, תושבי טבעון, במסגרת תוכנית 'פעמונים בקהילה'. לפי מודל זה, הליווי הכלכלי למשפחה הוא חלק ממעטפת הוליסטית של מתן מענה באמצעות הרשת הקהילתית לכל משפחה בהתאם לצרכים הייחודיים שלה, כגון חיבור לגורמים מהקהילה ומהרשות בנושא אוריינות פיננסית, מיצוי זכויות, תעסוקה, סלי מזון וחיבור חברתי ועסקי.

מטעם הקהילה פועל רכז בשכר המפעיל את תוכנית פעמונים בטבעון (במקביל לתפקידיו הנוספים בחברותא), ופעמונים נותנת את המעטפת הארגונית והמקצועית, מסייעת בגיוס המתנדבים ומספקת את ההכשרה והתמיכה המקצועית והניהולית השוטפת. נכון לחודש ינואר 2023, קהילת פעמונים בטבעון כוללת 47 מתנדבים, מתוכם 36 מלווי משפחות, 4 ראשי צוותים, 4 יועצות הכוון, רכזת הדרכה, יועץ עסקי ורכז מיצוי זכויות.

אומנם טבעון מדורגת גבוה מבחינה חברתית-כלכלית וכלפי חוץ נראית כיישוב הומוגני, אולם בפועל יש בה תתי-קבוצות אוכלוסייה רבות. כרבע מהאוכלוסייה הם אזרחים ותיקים, הרבה משפחות חד-הוריות ואוכלוסייה דתית שהולכת וגדלה. כמו כן אפשרויות התעסוקה בטבעון ובסביבתה מוגבלות ותשתית התחבורה הציבורית לקויה.

אחת ממטרות קהילת 'חברותא' היא לרקום קשרים ומערכת תמיכה בין הקבוצות השונות. ערך מוסף של מודל העבודה הקהילתי הוא הפעילות המקומית של המתנדבים, וצמיחת קהילת מתנדבים פעילה, המחזקת את הסולידריות החברתית ביישוב. בכך בא לידי ביטוי הלכה למעשה חיזוק החוסן הכלכלי של הפרט, בד בבד עם חיזוק החוסן הקהילתי והחברתי ביישוב.

ההצלחה באה לידי ביטוי גם במספר הפונים לליווי במסגרת תוכנית פעמונים בטבעון, מקרב משפחות ויחידים - עלייה של יותר מפי 12!

בהשראת המודל צמחו מספר קהילות נוספות בתמיכה של פדרציית ניו יורק.

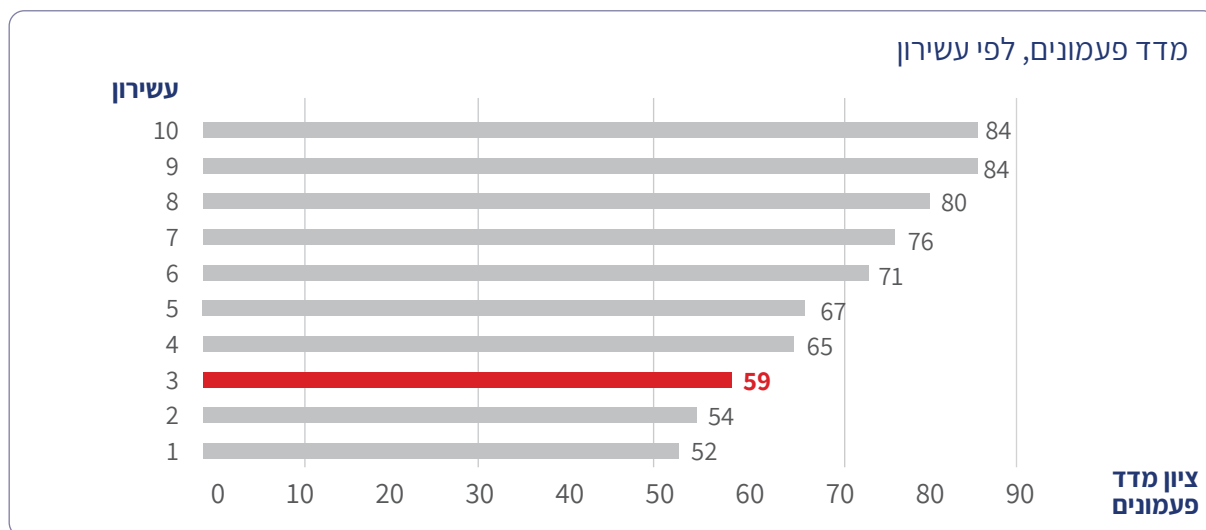
זרקור על העשירון השלישי כמייצג את ה'קרבה לעוני'

במסגרת דוח זה בחרנו להתמקד בחוסן הכלכלי של האוכלוסייה שאינה נחשבת לענייה, אך היא שבירה ועלולה להתדרדר לעוני בקלות, במיוחד בתקופות משבר, כגון מגפה עולמית, עלייה ביוקר המחיה, אינפלציה והעלאות הריבית במשק.

בישראל, הרעיון של קרבת העוני לא נטמע. זהו אינו מושג שכיח בשיח הציבורי, האקדמי, הממסדי והתקשורתי. מחקרים מעטים נעשו בתחום, ומעולם לא התגבשה הגדרה מוסדרת לרובד זה. ב-2010 אימצה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה את ההגדרה: "אוכלוסייה בסיכון לעוני", בדומה למדינות אירופה (סבירסקי, ליברמן וקונור-אטיאס, 2019)

בחרנו להתמקד בעשירון ההכנסה השלישי (לפי הגדרות הלמ"ס), משום שהעשירון הראשון הוא כולו מתחת לקו העוני, והעשירון השני חלקו מתחת וחלקו מעל לקו העוני. העשירון השלישי מורכב מאוכלוסייה המצויה בקרבת קו העוני אך לא מתחתיו, ולכן מכונה על ידינו "אוכלוסיית הקרבה לעוני". אל העשירונים הראשון והשני התייחסנו כאל "אוכלוסייה בעוני", ואל העשירונים חמש ושש כאל מעמד "ביניים" (מעמד נמוך ובינוני-נמוך).

מטרת הניתוח שלהלן היא זיהוי נקודות הדמיון וההבדלים שבין אוכלוסייה הקרבה לעוני לבין האוכלוסייה בעוני, ובין אוכלוסיית הקרבה לעוני לבין מעמד הביניים. אנו מאמינים שיהא בכך כדי לסייע לכלל הגורמים הרלוונטיים להטמיע תוכניות מותאמות להתערבות מונעת טרם צניחתם של פרטים מהאוכלוסייה בקרבה לעוני אל מתחת לקו העוני.

כצפוי, עולה מהממצאים שהחוסן הכלכלי עולה ככל שהעשירון גבוה יותר. ניתוח של מרכיבי המדד מראה, כי כ-27% מעשירון 3 לא היו עומדים בהוצאה כספית חריגה, מעט פחות מעשירוני העוני, אך משמעותית יותר מהעשירונים האמידים יותר.

כ-27%
מעשירון 3
לא היו עומדים
בהוצאה כספית חריגה

עידוד לחיסכון בפעמונים

בסוף תהליך הליווי משקי בית מקבלים מפעמונים הכוונה להמשך התנהלות כלכלית נכונה ולקידום אורח חיים של חוסן ויציבות כלכליים בני קיימא. משקי בית שהגיעו לאיזון מקבלים, בין היתר, את 'המדריך של פעמונים לשמירה על יציבות כלכלית'.

הצעד הראשון במדריך הוא בניית תוכנית כלכלית ארוכת טווח הלוקחת בחשבון תחנות במסלול החיים העתידי, תוך הבנה שבמהלך הדרך יחולו שינויים שאת חלקם ניתן לצפות מראש. חלק משינויים אלה עשויים להקל על ההתנהלות הכלכלית (למשל מועד סיום משכנתה) וחלקם עשויים להכביד (למשל סיוע לילדים ללימודים גבוהים).

מתוך הבנה של החשיבות של החיסכון בשמירה על חוסן כלכלי, מייד לאחר בניית התוכנית, ניתנת המלצה לחסוך לשעת חירום סכום בגובה של לפחות שלושה חודשי משכורת. סכום זה יהיה זמין למשיכה בהתראה של חודש ימים, כך שיאפשר התמודדות עם משברים כלכליים.

נוסף על כך ניתנות במדריך המלצות לפתרונות שימנעו מהחוסכים להשתמש בחיסכון למטרות אחרות, תוך הדגשת החשיבות של שימוש בחיסכון אך ורק לאחר בחינה מעמיקה והפעלת שיקול דעת שמדובר בשימוש ראוי. מעבר לכך מומלץ להקפיד להשתמש רק בסכום הנדרש ולא דווקא בסכום החיסכון כולו, ולתכנן כיצד יהיה ניתן, מייד לאחר ההתגברות על המשבר, להשלים את הסכום המקורי של החיסכון.

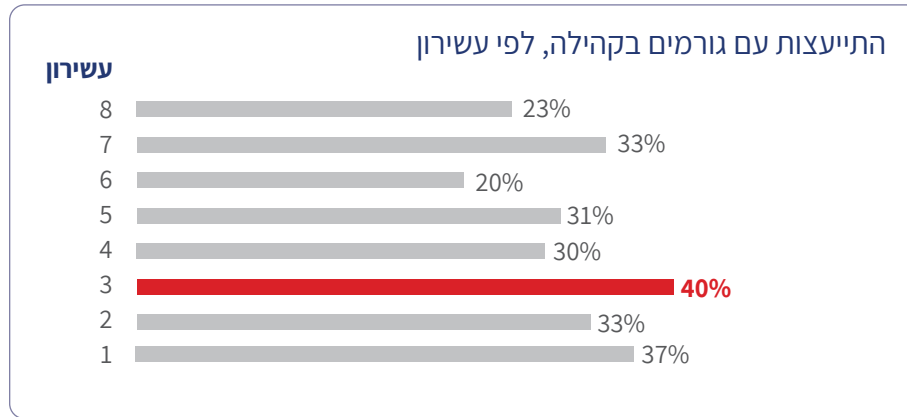
סיפור ליווי

דניאל הוא אב יחידי המתגורר בפריפריה, מלווה על ידי פעמונים מזה שנה וחצי. לאחר שנים של חיים מתוך ראיית ההווה, והרצון לחיות טוב ולמצוא את האפשרויות שהחיים מזמנים, פרצה הקורונה, ונפל אצלו האסימון. דניאל הבין שהוא נמצא בסחרור של חובות והלוואות, שהוא חייב לשנות מיידי את אורחותיו ופנה לפעמונים. לדניאל הוצמד מתנדב מיישוב שכן שסייע לו לערוך שינוי משמעותי בדפוסי חשיבה, צריכה והתנהגות. בסיוע המתנדב מפעמונים דניאל רשם כל שקל שהכניס והוציא ומיפה את מצב ההכנסות, ההוצאות, החסכונות והחובות. יחד הם קבעו תקציב ותוך כדי התהליך הוא למד דברים רבים חדשים: כללי התנהלות מול הבנקים וחברות האשראי וספקים, כללי צרכנות נבונה, ניהול זמן ועוד. תוך כדי כך חלה תמורה הדרגתית, שבשלה לכדי מהפך, בכל ההתנהלות הכלכלית שלו.

לדבריו הוא עדיין לא הגיע למצב שהוא יכול לחסוך סכומים גדולים, אך הוא מבין היום, גם לאחר הקריאה של 'מדריך פעמונים ליציבות כלכלית' שהוא מוכרח לחסוך, ולו בסכומים קטנים מאוד, כבר עכשיו. זאת לא רק לצורך מימון יעדי עתיד כמו הבר-מצוות של ילדיו, רישיונות נהיגה, לימודים אקדמיים, אלא גם לעת צרה.

מעגלי חוסן

שאלנו "במקרה של החלטה כלכלית חשובה, עם מי מבין הגורמים הבאים תתייעצ/י?" ומצאנו כי עשירון 3 מתייעץ רבות עם הקהילה ועם המעסיק הישיר שלו, ברמה דומה לעשירוני העוני, ומשמעותית יותר מהעשירונים הגבוהים יותר.

ביטחון תעסוקתי

בשאלות שבחנו את הביטחון התעסוקתי, נמצא כי מצבו של עשירון 3 טוב משמעותית מזה של עשירוני העוני, ודומה למדי לזה של עשירונים 4-6.

לסיכום, ניכר כי נקודות התורפה של עשירון 3 הוא התנהלותם הכלכלית השוטפת וחוסר הביטחון הסובייקטיבי שלהם, הפוגעים מאוד בחוסנם הכלכלי, כפי שמשקף במדד פעמונים. שיעור האנשים בקרב עשירון 3 שלקחו הלוואה כלשהי,

נמצאים במינוס לעיתים קרובות ושחוו מצוקה כלכלית הוא גבוה ביותר, כשבחלק מהמשתנים הוא אף גבוה יותר מאשר בקרב עשירוני העוני. ממצא זה אינו מפליא, שכן רק כ-12% מהם מעידים כי ההכנסות שלהם גבוהות מההוצאות באופן קבוע. כמו כן, מבחינת התחושה הסובייקטיבית של ביטחון ביכולתם לנהל בהצלחה את ענייניהם הכלכליים המשפחתיים, רמת הביטחון שלהם נמוכה ודומה לזו של עשירוני העוני. עשירון 3 נעזר הרבה פחות מעשירוני העוני בכל אחד מהגורמים שנשאלו בסקר, אך הוא נוהג להתייעץ עם גורמים בקהילה ועם המעסיק הישיר כמו אוכלוסיית העוני.

שיעור האנשים בקרב עשירון 3 שלקחו הלוואה כלשהי, נמצאים במינוס לעיתים קרובות ושחוו מצוקה כלכלית הוא גבוה ביותר, כשבחלק מהמשתנים הוא אף גבוה יותר מאשר בקרב עשירוני העוני.

אומנם הידע הפיננסי של עשירון 3 אינו נמוך כשל עשירוני העוני, אולם התנהלותם הכלכלית השוטפת הבעייתית, במקביל לפנייה לא מספקת לתמיכה וסיוע, צריכים להדליק נורת אזהרה. קיים חשש אמיתי שאנשים מקבוצה זו יידרדרו לעוני ויש לדאוג לטיפול החוזקות במקביל לטיפול בנקודות החולשה שלהם.

כ-29%
מעשירון 3 היו צריכים ללוות כסף או למכור את הבית שלהם תוך חודש אחד אם המפרנס העיקרי במשק הבית היה מאבד את מקור פרנסתו

כ-25%
מקרב עשירון 3 נמצאים ב"מינוס כרוני" גבוה יותר מפילו מאשר אלה שבעשירוני העוני

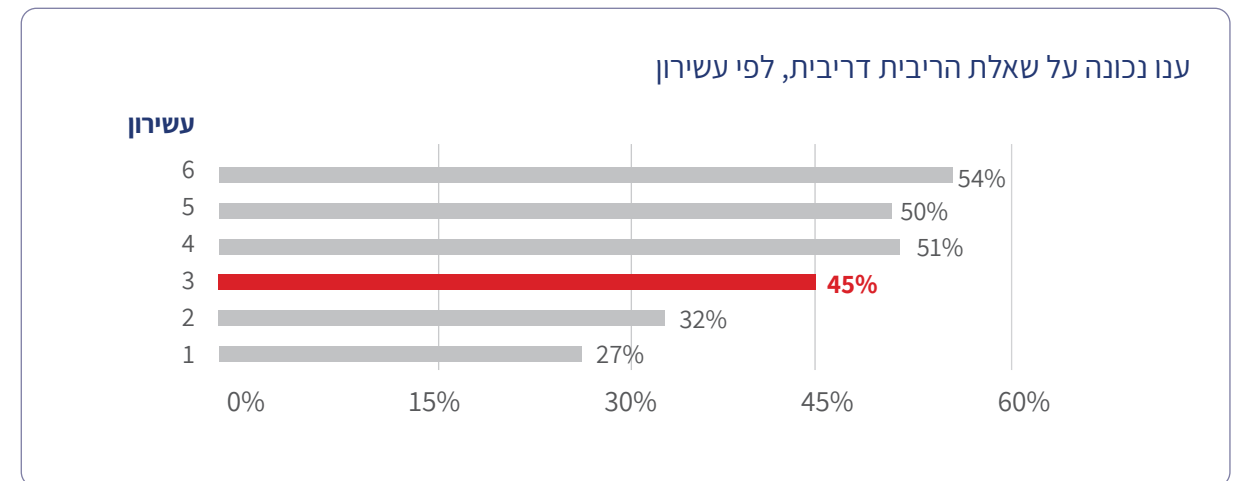
בקרב עשירון 3, כ-29% היו צריכים ללוות כסף או למכור את הבית שלהם תוך חודש אחד אם המפרנס העיקרי במשק הבית היה מאבד את מקור פרנסתו, שיעור מעט נמוך יותר אך דומה יחסית לזה בעשירונים 1 ו-2 וגבוה משמעותית לעומת עשירוני הביניים.

זאת ועוד, כרבע מקרב עשירון 3 נמצאים ב"מינוס כרוני" גבוה יותר מפילו מאשר אלה שבעשירוני העוני. ייתכן שאפשר לייחס זאת להתנהלותם הכלכלית, שכן מצאנו שהם פחות נוטים לויתורים מאשר האוכלוסייה בעוני, ורמת הויתורים שלהם על מוצרים בסיסיים דומה לעשירוני הביניים.

מבחינת התחושה הסובייקטיבית של ביטחון ביכולתם לנהל בהצלחה את ענייניהם הכלכליים המשפחתיים, רמת הביטחון שלהם נמוכה ודומה לזו של עשירוני העוני. עשירון 3 חוסכים יותר מעשירוני העוני, אך עדיין 15% מהם לא חוסך כלל, בעוד שבקרב עשירון 4, רק 4% לא חוסכים כלל.

אוריינות פיננסית

בשאלות הבוחנות אוריינות פיננסית נמצא כי אין הבדל משמעותי בין עשירונים 1 עד 6, למעט בשאלת חישוב הריבית דריבית. נוסח השאלה היה: "נניח שהפקדת סכום חד פעמי בסך 1000 ש" בתוכנית חיסכון המניבה ריבית דריבית של 5% לשנה, כמה כסף יצטבר בתוכנית בתום שנתיים (התוכנית היא ללא הצמדה למדד, הסכום הוא לפני הורדת מס)?" ניכר כי עיקר ההבדל בין העשירונים נעוץ בשיעור העונים "לא ידוע לי".

על ארגון פעמונים

ארגון פעמונים הוא ארגון חברתי ללא כוונת רווח. הארגון שואף למציאות שבה משפחות בישראל מנהלות חיים כלכליים, מאוזנים ואחראיים בדרך ישרה – מציאות שתסייע בבניית חוסן חברתי-כלכלי.

פעמונים מדריך ומעניק ייעוץ פיננסי לכל המעוניין, ומספק ידע, כלים והרגלים נכונים בתחום. אלפי מומחי פעמונים בתחום כלכלת המשפחה מסייעים למשפחות ויחידים ומעניקים להם מענה בתחום ההתנהלות הכלכלית, המותאם לצורכיהם וליכולתם.

הסיוע ניתן באמצעות הפצת מידע וכלים לעבודה עצמית, מענה מקוון לשאלות, פגישת ייעוץ חד-פעמית וליווי כלכלי אישי או קבוצתי שנמשך חודשים אחדים.

הארגון מפעיל מכללה המקדמת תוכניות לחינוך פיננסי בכל הארץ, הכוללות הרצאות, מערכי לימוד וסדנאות קבוצתיות. כמו כן הארגון לוקח חלק בהפעלת תוכניות ליווי כלכלי וחינוך פיננסי לאוכלוסיות ייחודיות, בשיתוף עם משרדי ממשלה וגורמים ציבוריים נוספים, ביניהן "נושמים לרווחה" במחוז ירושלים (משרד הרווחה והביטחון החברתי); "קליטה מיטיבה" (משרד העלייה והקליטה); "שיקום כלכלי לחייבים ולאוכלוסיות בזנות בתהליכי חדלות פירעון" (משרד המשפטים והג'וינט); תוכנית "מפרידה לצמיחה – לגרושים וגרושות" (קרנות הביטוח הלאומי); סדנאות להתנהלות כלכלית נבונה בשירות מבחן למבוגרים (משרד הרווחה והביטחון החברתי).

פעמונים זוכה להכרה ציבורית משמעותית, המתבטאת בין השאר בקבלת האותות האלה: אות הנשיא למתנדב (2010); פרס זוסמן למצוינות בשירותים חברתיים (2013); אות המופת של כנס שדרות והמועצה הלאומית להתנדבות (2013); תו מידות לאפקטיביות (2015, 2023); אות ראש העיר ירושלים לארגונים ומתנדבים מצטיינים (2015); אות האפקטיביות לעשייה חברתית (2016).

על יחידת המחקר בארגון פעמונים

יחידת המחקר נועדה לממש את משאבי הידע והניסיון רב השנים בתחום כלכלת המשפחה שנצבר בארגון פעמונים. ידע וניסיון אלו מתייחסים לתהליכים של למידה והדרכה, מניעה והנעה של תהליכי שיקום כלכלי למשפחות. היחידה שמה לעצמה למטרה לפתח ולשכלל את מקצועיות הארגון, ליצור חדשנות ולהאיץ תהליכי למידה פנים-ארגוניים. כמו כן היחידה מקדמת מחקרים שיתרמו להתפתחות מקצועית של שדה כלכלת המשפחה בישראל, ופועלת לקידום החשיבות הציבורית שלו. במסגרת פעילות זו פותח מדד פעמונים לחוסן כלכלי, שיימדד על מדגם מייצג של החברה הישראלית מדי שנה.

